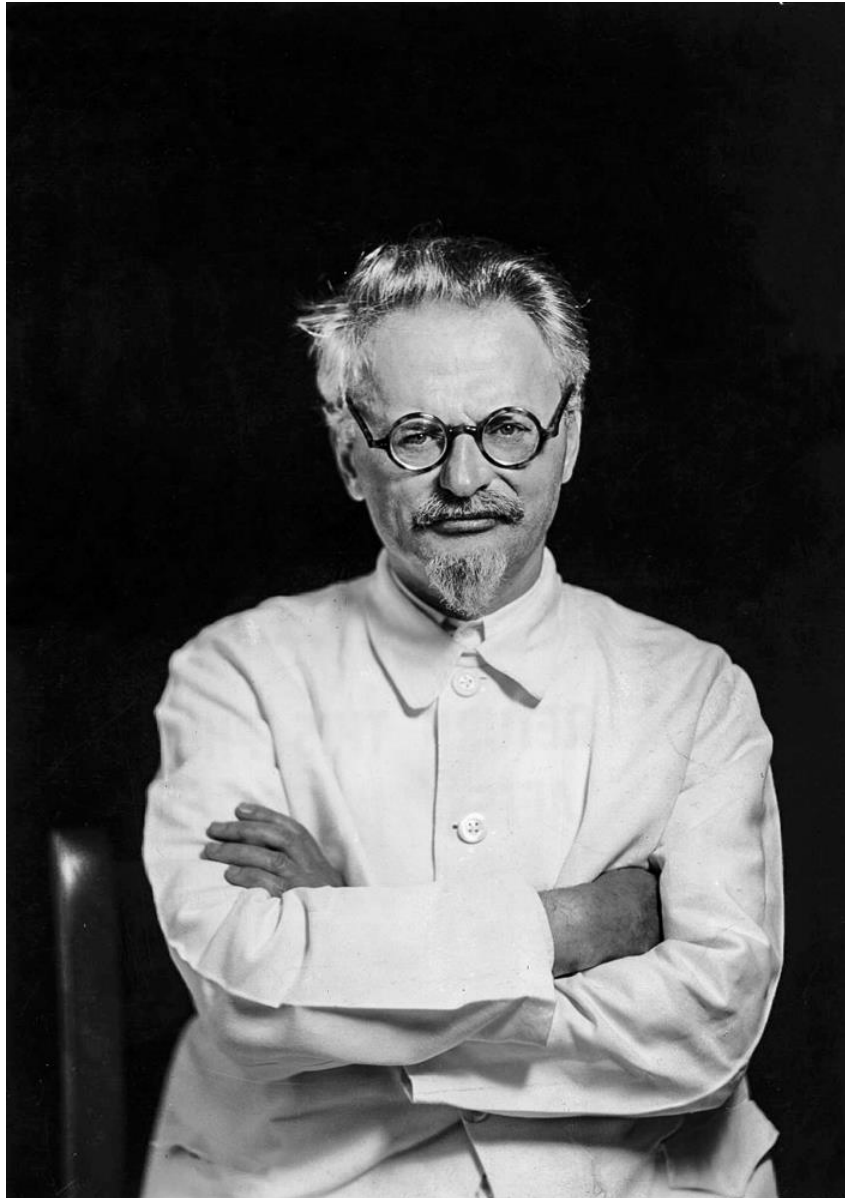

Per-Åke Westerlund

Till marxismens försvar 80 år – måstebok för socialister

Ur *Offensiv* 14/8 2019

Slutandet av Molotov-Ribbentrop-pakten i augusti 1939 och utbrottet av det andra världskriget blev en chockartad upplevelse för många revolutionärer, såväl inom de kommunistiska partier som var knutna till Moskva via Kommunistiska internationalen som bland andra revolutionära vänsterkrafter. Detta gäller inte minst den trotskistiska rörelsen, där det uppstod strömningar som började ifrågasätta den dittills rådande uppfattningen att det stalinistiska Sovjetunionen var en arbetarstat, även om den var en degenererad sådan.

Inom den amerikanska trotskistiska organisationen, *Socialist Workers Party*, fick dessa kritiska uppfattningar särskilt stor anslutning, och det startade en omfattande debatt om Sovjetunionen och hur man borde förhålla sig till denna stat.

Trotsky själv deltog livligt i denna debatt och hans artiklar och brev om frågan sammanställdes senare i boken [Till marxismens försvar](#) (som finns på marxistarkivet). Följande artikel handlar om denna bok och den debatt som den ingick i.

Martin F

Leo Trotskijs *Till marxismens försvar* är en bok alla socialister behöver studera. Boken är en samling brev och artiklar från en skarp debatt inom Socialist Workers Party i USA 1939-40.

Det är en mycket rik bok om tillämpning av marxistisk teori i en värld som snabbt förändrades – stalinismen i Sovjetunionen, fascismen vid makten i Italien och Tyskland, och andra världskrigets utbrott. Parallellt handlar boken konkret om att bygga ett revolutionärt parti, med orientering till arbetarklassen, partidemokrati och internationism. En sak är uppenbar genom hela boken: Trotsky var inte en ”marxist” som bara upprepade gamla formler och han var inte rädd för att erkänna misstag.

Andra världskriget var givetvis ett test för varje organisation och individ. Borgerliga politiker internationellt hade redan i stort antal kapitulerat till fascismen som deras enda möjlighet att krossa arbetarklassen och uppnå hämnd mot den ryska revolutionen.

I augusti 1939, strax före krigets utbrott, blev arbetare och de flesta andra i hela världen förbluffade av tillkännagivandet av Hitler-Stalin-pakten. Det var ett desperat drag av Stalin, som inte lyckats få den allians med Frankrike och Storbritannien som han hade eftersträvat, för att undvika en omedelbar attack från nazi-Tyskland. När det oundvikliga militära överfallet senare inträffade, i juni 1941, trodde Stalin från början inte att det var sant.

Pakten förändrade den Kommunistiska internationalens propaganda. Fokus lades nu på kritik av brittisk och fransk imperialism istället för mot det nazistiska Tyskland. Militärt innebar pakten att Polen invaderades från väst av den tyska armén den 1 september, följt av en invasion från öst av Sovjetunionen i mitten av september. Sovjetarmén attackerade också de baltiska staterna och Finland.

Efter dessa händelser ändrade en del inom det trotskistiska Socialist Workers Party i USA, inklusive en del av ledningen, åsikt om Sovjetunionens karaktär. De kapitulerade för det starka trycket från borgerlig media och även den del inom ”vänstern” som jämställde den stalinistiska diktaturen i Sovjetunionen med Hitlers i Tyskland.

Med dessa steg övergav den opposition som nu utvecklades i SWP snabbt den marxistiska teorin och behovet av ett revolutionärt parti. Till marxismens försvar bör studeras noggrant, för att förstå behovet av att kombinera en stark teoretisk grund med konkret analys.

Vad var stalinismen?

Lenin och Trotsky var ledare för den ryska revolutionen 1917, som säkerställde att arbetarklassen, med böndernas stöd, tog makten för första gången i historien. De var också de första som uppmärksammade svagheter och farorna i den nya staten, särskilt när den blev isolerad efter nederlag för revolutionen i Tyskland och andra länder.

En byråkrati växte fram, med Stalin som frontfigur, med en önskan om att uppnå lugn och ”stabilitet” som sin första prioritet, och som i ökande grad försvarade sina privilegier och sin makt. Stalin, som inte hade spelat någon ledande roll 1917, var oförmögen att ge vägledning till den tyska revolutionen 1923 och den kinesiska 1925-27, vilka båda led nederlag. På 1920-talet var byråkratin på grund av sin oförmåga en omedveten broms på revolutioner i andra

länder, men senare blev den i sin strävan att behålla makten en medveten faktor för att stoppa arbetarnas revolutioner och kamp, särskilt i Spanien 1936-39.

Petrogradsovjeten 1917. Dessa slags demokratiska organ för arbetarstyre ersattes efter Lenins död av en byråkratisk diktatur (Foto: Public Domain).

I Sovjetunionen genomfördes ett verkligt inbördeskrig mot alla rester av bolsjevismen som lett arbetarna till makten 1917. Den stalinistiska regimen använde utrensningar, skenrättegångar, fångläger och avrättningar mot all opposition, särskilt de verkliga marxisterna.

Under den levande process där stalinismen kom till makten ställde Trotskij många gånger frågan om landet genomgår "Thermidor", en motsvarighet till kontrarevolutionen i Frankrike år 1794. Först trodde Trotskij att Thermidor i Ryssland skulle innebära att arbetarstaten krossades och kapitalismen återinfördes. I början av 1930-talet insåg han dock att den synen var ett misstag. Thermidor var en politisk, inte en social, kontrarevolution. I Frankrike hade Thermidor betytt ett kontrarevolutionärt regimskifte, men den nya regimen behöll det nya kapitalistiska borgerliga ekonomiska system som revolutionen hade etablerat.

En kapitalistisk ekonomi kan ha olika regimer – från fascism till borgerlig demokrati. I Ryssland var Stalins maktövertagande en politisk kontrarevolution. Kapitalismen återställdes inte, utan den planerade ekonomin överlevde. En byråkratisk diktatur ersatte arbetarnas styre efter en långvarig och blodig kamp. Detta möjliggjordes av Rysslands ekonomiska underutveckling och landets isolering, plus den aggressiva imperialistiska omgivningen.

Trotskijs slutsats var att Ryssland hade blivit en degenererad arbetarstat. Den hade en planerad ekonomi baserad på statens egendom styrd av en byråkratisk diktatur, med kapitalismen avskaffad.

På grundval av detta stod den trotskistiska Fjärde internationalen, grundad 1938, för ett ovillkorligt försvar av Sovjetunionen mot imperialistiska krig, utan att ge något stöd till Stalins regim. Fjärde internationalen och dess partier stod för en politisk revolution i Sovjet, för att återställa arbetarnas styre i den planerade ekonomin, upprätta ett socialistiskt samhälle som skulle följa och utveckla revolutionens demokratiska beslut 1917, vilka alla hade avskaffats av stalinismen.

I brev till Max Shachtman, en ledande medlem som tillhörde oppositionen i SWP, pekade Trotskij på att ”byråkratins idéer nu nästan är direkt motsatta oktoberrevolutionens idéer”.

Vacklan och debatt

Den minoritet som uppstod inom SWP ändrade sin ställning och argumenterade att angreppet mot Finland och pakten med Hitler fundamentalt hade förändrat Sovjetunionens karaktär.

Trotskij, som tvingades söka asyl i Mexiko och inte fick komma in i USA, började sina skrifter i denna debatt genom att fråga oppositionen hur marxister skulle beskriva Sovjetunionen, om det inte var en arbetarstat.

Några av dem svarade att den styrande byråkratin var en ny klass, andra sa att Sovjetunionen hade blivit statskapitalistiskt. Vissa hävdade vidare att fascismen i Europa, New Deal i USA och stalinismen var en del av samma process mot byråkratiska statsdiktaturer. Därmed skilde de inte mellan revolution och kontrarevolution. Fascismen, som var ett verktyg för finanskapital, exproprierade naturligtvis inte kapitalisterna.

Trotskij visade att den stalinistiska byråkratin var ett temporärt fenomen som saknade ett historiskt uppdrag, medan en ny härskande klass skulle vara outhärlig. Den starka ekonomiska tillväxten i Sovjetunionen var inte på grund av byråkratin, utan ett resultat av den planerade ekonomin och import av ny teknik. Byråkratin var en broms på utvecklingen av den planerade ekonomin.

Stalinismen var en totalitär diktatur, men inte en stabil regim. 50 år i förväg – processen försenades på grund av världskrigets utfall – förutspådde Trotskij de negativa konsekvenserna av stalinismens sammanbrott och kapitalismens återuppbyggnad: försvagning av arbetarklassen internationellt och förstärkning av imperialismen.

På grundval av detta stod Trotskij för Sovjetunionens försvar, trots Moskvas politik som ”helt behåller sin reaktionära karaktär” och var det ”främsta hindret för världsrevolutionen” (han gjorde jämförelser med fackföreningar som stödjer regeringar, reaktionära men nödvändiga för att försvara arbetarna mot klassfienden).

Oppositionen i SWP föreslog istället att partiet skulle uppmana till ”revolution mot både Hitler och Stalin”, eftersom deras respektive arméer hade splittrat Polen.

I sitt svar visade Trotskij den verkliga situationen i Polen. I väst flydde revolutionärer, judar och demokrater från den tyska armén. I öst var det jordägare och kapitalister som försökte fly. Trotskij förutspådde att röda arméns invasion skulle följas av expropriering av mark och fabriker. Detta bekräftades av kapitalistiska medier, och till och med mensjevnikiska tidningar i exil rapporterade om en ”revolutionär våg” i östra Polen, en våg som sovjetarmén efter exproprieringen av privata storgods och fabriker sedan kväste.

Trotsky varnade för att Hitler skulle vända sina vapen mot Sovjetunionen för att upprätta en fascistisk regim och återställa kapitalistisk egendom. När Hitler attackerar skulle den mest angelägna uppgiften vara att besegra de angripande trupperna.

Vad ska marxister säga om den röda arméns anfall? Den ”primära oron för oss”, skrev Trotsky, är inte förändringen i egendomsförhållandena, även om de är progressiva, utan världsproletariatets medvetenhet. Den Fjärde internationalen var emot anfall mot nya territorier, mot ”missionärer med bajonetter”. En revolution måste ha en fast grund i landets arbetarklass och fattiga för att lyckas. Där invasionen redan har ägt rum argumenterade Trotsky för oberoende arbetarklasseexpropriation av kapitalister och hyresvärdar.

Hur Trotsky närmade sig debatten

I denna debatt kombinerade Trotsky skarp politisk polemik med att alltid betona behovet av enhet. Han betonade hur SWP-medlemmar och ledare fram till dess hade kommit överens om de avgörande frågorna om Sovjetunionens karaktär.

Debatten var nödvändig, skrev Trotsky, men ”det skulle vara ytterst menligt om inte fatalt att sätta denna ideologiska strid i samband med perspektivet om en splittring, om en utrensning, eller uteslutningar och så vidare”. Han var för ”ett fördömande eller en allvarlig varning” om någon i majoriteten hotade med uteslutningar. Om inte, skulle ”ledningens auktoritet äventyras”.

Trotsky föreslog hur debatten skulle genomföras. Båda sidorna skulle eliminera alla hot, och om det fanns några, borde det bli en utredning av partistyrelsen eller en särskild kommission. Det måste finnas lojalt samarbete från båda sidor. James P Cannon, som stod nära Trotsky, höll med och förde fram detta i partiledningen.

Trotsky hade självklart haft lång erfarenhet av debatter, från rysk socialdemokrati och bolsjevikerna: ”Även om det varit två oförsonliga ståndpunkter, skulle det inte innebära en ’katastrof’ utan en nödvändighet att kämpa ut den politiska kampen till ett slut.” I ett råd till Max Shachtman föreslog Trotsky färskna studier och att ta upp frågan i ledningen, men inte omedelbart sträva efter en ny fast uppfattning.

En småborgerlig opposition

Trotsky och majoriteten av SWP karakteriserade den nya minoritetsgrupperingen som en småborgerlig opposition. Vad betyder det?

Istället för att utveckla sina positioner och analys spred oppositionen ”episoder och anekdoter som kan räknas till hundra och tusen i varje parti”, i sina försök att hitta misstag och fel. Inom partiet hade de ”nästan karaktären av en familj” eller en klick.

Trotsky betonade vissa egenskaper hos denna minoritet. De var respektlösa för den egna organisationens traditioner och hade en föraktfull inställning till teori. Detta var särskilt fallet med James Burnham, en filosofiprofessor (34 år) som hade gått med i partiet 1935 och fått posten som redaktör för partiets teoretiska tidskrift *New International*.

Burnham motsatte sig dialektisk materialism, marxismens filosofi, och jämförde den med en religion. Denna åsikt ignorerades av andra minoritetsledare. Redan före debatten, i januari 1939, hade Trotsky kritiserat Schachtman för en artikel som han skrev tillsammans med Burnham i *New International* där de förklarade att ”en av oss är för dialektik, en mot”. Innehållet i artikeln var bra kritik mot ex-marxister som redan hade vänt sig mot socialismen eftersom de inte kunde stå ut med trycket i samhället, till exempel Max Eastman.

Trotsky varnade för att det var ett stort misstag att inte debattera dialektik med Burnham.

Efter paktens mellan Stalin och Nazityskland jämställde många de två länderna med varandra, även inom vänstern (Foto: Public Domain).

Trotskyjs försvar av dialektisk materialism i denna bok förklarar filosofin bättre än i många andra marxistiska verk. Dialektik förklarar att allt i samhälle och natur ständigt förändras, i processer som utvecklas genom motsättningar, med förändringar från kvantitet till kvalitet och plötsliga språng. Politiskt är dialektiken allmänna lagar för samhällets utveckling och klasskampen, sammanfattade Trotsky.

Istället använde oppositionen under starkt inflytande från Burnham fasta abstraktioner. De hade kommit fram till att Sovjetunionen inte längre var en arbetarstat, men kunde inte svara på vad som hade förändrats i kvantitet eller kvalitet. Varifrån till var – vilka processer låg bakom? Oppositionen saknade både teori och konkret analys.

Burnham betonade också sitt ”personliga oberoende” och var inte beredd att arbeta heltid för partiet, i en situation då heltidsanställda var absolut nödvändiga för att bygga partiet. Hans agerande uttryckte en brist på förståelse för revolutionär centralism.

Andra egenskaper hos den småborgerliga oppositionen var politisk nervositet och en vana att hoppa från en position till en annan, inklusive ett lättsinnigt val av allierade i fraktionskampen.

Enhet och fraktioner

Som en övergripande beskrivning av hur debatten utvecklades skrev Trotskij: ”Oppositionen tog upp en häftig fraktionsstrid som nu paralyserar partiet vid ett mycket kritiskt ögonblick. För att en sådan strid skall kunna rättfärdigas och inte skoningslöst fördömas, krävs mycket allvarliga och djupgående anledningar. För en marxist kan sådana anledningar bara ha klasskaraktär.”

Det var tydligt att minoriteten startade en våldsamt fraktionskamp, utan att ha en seriös politisk grund. Majoriteten stod fast bakom programmet och perspektivet för den Fjärde internationalen. Det var en arbetarklassbaserad ståndpunkt, jämfört med oppositionen som avlägsnat sig allt mer från revolutionär socialism, ett småborgerligt kännetecken. Trotskij upptäckte inte denna småborgerliga tendens först 1939, utan gav många exempel där han hade utfärdat varningar under de föregående åren. Till exempel när Shachtman tre år tidigare trodde att Socialistpartiet i USA (en bredare parti som trotskisterna arbetade inom och uteslöts från 1937) skulle utvecklas till ett revolutionärt parti.

Trots den här analysen av oppositionen föreslog Trotskij enighet. Detta i motsats till Martin Abern, en oppositionsledare, som använde hotet att splittras för att skrämja medlemmar. Andra oppositionsledare ville gå ut offentligt med debatten, eftersom de ville få stöd från liberaler.

Bara veckor innan minoriteten lämnade partiet, i april 1940, betonade Trotskij nödvändigheten av interna demokratiska rättigheter. ”Men om enheten ska bevaras, kan du inte ha ett sekretariat som endast består av majoritetsrepresentanter. Ni bör om möjligt ha ett sekretariat, med fem medlemmar – tre från majoritetsgruppen och två från minoritetsgruppen.”

När Trotskij pekade på minoritetsfraktionens inre motsättningar svarade Shachtman genom att ge historiska exempel på ”block” där Trotskij samarbetat med andra. Trotskij replikerade genom att visa hur exempelvis blocket med Kamenev och Zinovjev mot stalinismen 1926 varit korrekt. Men ett sådant block dolde inte politiska skillnader bakom gemensamma program. Och det var klart att Trotskijs anhängare var den starkaste kraften i detta block. I USA 1939-40 bildade Shachtman en fraktion, men i själva verket var det en grupp av olika styrkor, riktade mot arbetarklassmajoriteten i SWP. Och inom fraktionen var de dominerande krafterna Burnham och Abern. Shachtman var bara deras kortsiktiga politiska alibi för att lämna marxismen.¹

Även i detta skede visade Trotskij tålamod och skrev att händelser kan förändra individer, som då kan återupprätta sig i det revolutionära partiet. Han gav sig själv som ett exempel. Trotskij gick inte med bolsjevikerna förrän 1917, där han genast spelade en avgörande roll. Fem år tidigare, år 1912, försökte han förena alla ryska socialdemokratins olika tendenser. Han skriver att han då ännu ”inte frigjort mig själv från den småborgerlige revolutionärens drag. Jag var sjukligt anfäktad av försonlighet gentemot mensjevismen...”

Politisk klarhet

Politiskt utvidgades debatten till fler frågor. Trotskij förstod förstas att inte varje artikel eller text behövde dra alla slutsatser, men betonade behovet av medlemmar att skriva sådant material för att själva förstå det fullständiga programmet och analysen.

¹ Att Burnham lämnade marxismen är obestriddigt, men det gäller inte Shachtman. I själva verket såg han sig även i fortsättningen som marxist och fortsatte att försvara marxismen, liksom mycket av det som Lenin och Trotskij stått för. Han fortsatte att verka i arbetarörelsen, även om han med tiden utvecklades politiskt allt längre åt höger – han blev till slut en slags högersocialdemokrat (som medlem i amerikanska *Socialist Party*). För mer info om Max Shachtman, se engelskspråkiga Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Max_Shachtman – *Marxistarkivets Red*

Minoriteten rörde sig i den andra riktningen. De ville minska partiets program till ”konkreta frågor”, vilket ledde Trotskij till att göra jämförelser med debatter i Ryssland mot ekonomisterna och narodnikerna, som båda undvek bredare politiska frågor. 1939-40 trodde SWP-minoriteten att kriget var konkret, men arbetarstaten inte var det.

Shachtman citerade Lenin som i en debatt med Trotskij 1920 sade ”arbetarstat är en abstraktion” och att Ryssland inte var en arbetarstat, utan arbetar- och bondestat. Shachtman hade emellertid missat att Lenin några veckor senare kom fram till att han hade haft fel, Ryssland var ett ”arbetarstat med särskilda drag”, där dessa drag var att majoriteten av befolkningen var bönder, samt byråkratiska defekter.

Shachtman använde uttrycket ”en grad” av urartning i Ryssland, men han var i allians med Burnham, som trots att han inte trodde på dialektiken, hade kommit fram till att det skett en kvalitativ förändring av Sovjetunionen, som likställt staten med det nazistiska Tyskland. Minoriteten var inte enad, och strax efter att minoriteten splittrades och bildade det nya ”Workers Party” lämnade Burnham även detta parti och blev senare en ledande reaktionär.

Det finns många andra konkreta händelser som analyseras i denna bok: händelserna i Finland i början av kriget, hur marxister skulle agera i det spanska inbördeskriget, Marx inställning till borgerliga krig med mera.

Trotskij's allmänna råd till medlemmarna i Fjärde internationalen var att inrikta sig till och assistera arbetarklassen, strejkerna och fackföreningarna och samtidigt varna för att det alltid finns ”opportunistiska avvikelser” i fackföreningarna.

För 80 år sedan visade Trotskij hur den krisen för det revolutionära ledskapet som inleddes med den socialdemokratiska kapitulationen för världskriget 1914 ännu inte hade lösts. Några socialister skyllde proletariatet för detta, liksom vissa hade gjort i Ryssland efter revolutionens nederlag 1905. Svaret kom 1917, då bolsjevikerna kunde skapa ett sådant ledarskap.

Marxister idag kämpar i en mycket annorlunda verklighet än för 80 år sedan. Å ena sidan har arbetarklassen växt mycket i storlek och kan därmed sätta gränser för reaktion och diktaturer, å andra sidan måste arbetarrörelsen på de flesta ställen byggas om från början. Detta har lett till explosiva rörelser underifrån i många länder.

Behovet av att bygga revolutionära marxistiska partier och en international är lika brådskande som på Trotskij's tid, om inte mer, med klimathotet, och kapitalismens ekonomiska, sociala och politiska kriser. Att studera och använda Till marxismens försvar för att dra lärdomar om behovet av en solid teoretisk grund, konkreta analyser, korrekta metoder i partiuppbyggnad och debatter kommer att vara avgörande under den stormiga perioden framöver.

Lästips

Trotskij: [Till marxismens försvar](#) och [Den förrådade revolutionen](#)

Martin Fahlgren: [Resa in i Stalins värld](#) (om Anders Carlssons bok *Resa in i det okända*, som bl a reser frågan om det stalinistiska Sovjets klasskaraktär och de problem som detta medför).

Den i SWP-oppositionen som var teoretiskt tongivande när det gäller att formulera en ny syn på Sovjetunionens klasskaraktär var Max Shachtman. Se dennes artikel [Är Ryssland en arbetarstat?](#) (1940), samt Marcel van der Linden ens [Sovjetunionens klasskaraktär: Byråkratisk kollektivism – Burnham och Shachtman](#) som ger en mer kortfattad, översiktlig redogörelse för oppositionens uppfattningar

Se även avdelningen [Sovjetunionens karaktär](#) på marxistarkivet där det finns ett stort antal texter om Sovjetunionens klasskaraktär utifrån olika ståndpunkter.